

УДК 37.013.79

І.Г. ІЛЬЧЕНКО

КОНЦЕПТ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНІВ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Ільченко Ірина Григорівна – заступник директора з виховної роботи Дніпропетровського обласного ліцею-інтернату фізико-математичного профілю

Здійснено дослідження концепту саморозвитку особистості як основи аналізу феноменів самоактуалізації та самореалізації. Обґрунтована необхідність інтерпретації феноменів самоактуалізації та самореалізації як форм саморозвитку особистості.

Ключові слова: філософія освіти, самоактуалізація, самореалізація, саморозвиток.

Осуществлено исследование концепта саморазвития личности как основания анализа феноменов самоактуализации и самореализации. Обоснована необходимость интерпретации феноменов самоактуализации и самореализации как форм саморазвития личности.

Ключевые слова: философия образования, самоактуализация, самореализация, саморазвитие.

The personal self-development concept as a bases of analyses of self-actualization and self-realization phenomena is investigated. The necessity of self-actualization and self-realization phenomena interpretation as a form of personal self-development is grounded.

Key words: philosophy of education, self-actualization, self-realization, self-development.

© І.Г. Ільченко, 2013

Постановка проблеми. Домінуючою характеристикою освіти постіндустріального суспільства є перехід від технократичної до гуманістичної парадигми, згідно з якою в центрі всіх освітніх процесів повинна стояти особистість, а також її здатність творити й створювати навколишній світ і саму себе. У цій ситуації відбувається переорієнтація всієї системи навчання й виховання від людини освіченої до людини творчої. Творчість ґрунтується на новому баченні дійсності, подоланні штампів і стереотипів, готовності до відмови від звичних схем і способів роботи, стандартів поведінки й мислення, здатності до самовдосконалення. Особливе значення набуває проблема творчого саморозвитку особистості та різноманітних форм його здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема саморозвитку розглядається у філософській літературі в контексті передумов, умов і механізмів особистісного самоздійснення (Л.І. Антропова, Т.А.Ветошкіна, Н.І. Шаталова). Різноманітні аспекти саморозвитку, передусім концепції самоактуалізації та самореалізації, виступають як явища, що поєднують індивідуальний, соціальний і культурний аспекти в житті конкретної людини; викладені в роботах М.А.Недашківської, А.А.Ідінова, В.І. Муляра та інших авторів. Серед зарубіжних дослідників найбільший внесок у цю проблему внесли А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Фромм. У їхніх роботах розглядається сутність поняття особистісного саморозвитку в контексті процесів самоактуалізації та самореалізації, акцентується увага на розвитку творчого й духовного потенціалу людини, максимальної реалізації всіх її можливостей, адекватному сприйнятті навколишніх, багатстві емоційної сфери тощо. У вітчизняній філософії й педагогіці існує тісний зв'язок між поняттями

«самоактуалізація», «самореалізація» та процесами саморозвитку й самоствердження особистості (С.Л.Березін, І.Ф. Ведін, Л.Н. Коган, Д.А. Леонтєв). Разом з тим концепт саморозвитку не обґрунтовується як філософська основа аналізу феноменів самоактуалізації та самореалізації.

Мета дослідження. Аналіз концепту саморозвитку у контексті філософсько-освітнього аналізу феноменів самоактуалізації та самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальнофілософському плані поняття «розвиток» розглядається як теоретичний концепт, що реферує, описує, відображає певну групу процесів зміни, що відбуваються в наявній дійсності. Специфіка змін, які позначаються поняттям «розвиток», пов'язана із досягненням об'єктом, системою нових якостей, властивостей, як правило, при збереженні раніше існуючих властивостей і функцій, і появою у системі нових зв'язків, що дозволяють розглядати новий стан об'єкта, системи як більш ефективний, що наближає до мети розвитку. Для розуміння сучасних підходів до філософського осмислення процесу саморозвитку людини велике значення має концепція «системогенезу», яка обґрунтовує цілісність цього процесу на всіх його етапах. Якщо раніше представлялося, що розвиток людини — це поетапне формування тих чи інших якостей, то в наш час наука вважає, що хоча елементи органогенезу й присутні, але на кожному етапі розвиток людини є цілісним і включає всі характеристики, що випливають з її природної, соціальної та духовної сутності.

У методологічному плані для філософсько-освітнього розуміння особистісного саморозвитку також важливо встановити кореляції між поняттями розвитку особистості та навчання особистості. Узагальнюючи наявні підходи до проблеми, ми

вважаємо доцільним виділити три основні відмінності. По-перше, навчання – це атрибут особистісного удосконалення, воно має характер «просування» у тих чи інших аспектах особистісного буття. Розвиток – це скоріше процес трансформації, перетворення особистості, набуття нею певних системних якостей. По-друге, навчання, у будь-якому випадку у сучасному його розумінні, ґрунтується на активності його суб'єкта з чіткою визначеністю цілей та пріоритетів. Розвиток у цьому контексті скоріше вказує на те, де він відбувається, найчастіше мається на увазі, що він відбувається «усередині» людини й стосується її духовного світу. По-третє, навчання вимагає мотивації, джерело якої перебуває скоріше зовні й пов'язане із соціальною детермінацією буття людини. Розвиток скоріше зв'язується із внутрішніми рушійними силами й відповідно внутрішньо детермінованою мотивацією.

Однак при цьому потрібно мати на увазі, що результуючі процесів навчання та розвитку мають дуже багато спільного, і звичайно стосовно особистості результати розвитку формулюються в термінах, притаманних саме освітньому впливу. Певною мірою можна вважати, що освітні впливи на особистість конкретизують поняття особистісного розвитку, дають можливість операціоналізувати його. Мається на увазі, що будь-яке використовуване в науці поняття має сенс тільки тоді, коли йому можна забезпечити якусь вимірну процедуру. При вивченні розвитку людини саме освіта дає змогу використовувати спеціально розроблені методики, що дозволяють оцінити хід розвитку особистості в цілому і його окремі характеристики й сторони. Сьогодні зростання інтересу до феноменів самореалізації та самоактуалізації як основних репрезентантів процесу особистісного саморозвитку зв'язаний у сучасній науці насамперед з переосмисленням раніше накопиченого досвіду й концепцій у зв'язку з розумінням інформаційно-ймовірнісної структури життя й усіх його законів. Людина розглядається сучасною наукою як «відкрита система», що обмінюється енергією, речовиною й інформацією з навколишнім середовищем, що володіє певним внутрішнім змістом, безліччю внутрішніх станів. Життя людини описується як «траєкторія» руху «системи» у часі. Відкритість системи «людина» визначає необхідність розглядати динаміку її саморозвитку як процес набуття нею якісно нових, «емерджентних» властивостей, росту самосвідомості й різноманітності форм активності, через свідому діяльність по оволодінню соціальними й індивідуальними компетентностями, самоактуалізацію та самореалізацію [2].

Вважається, що розвиток людини нерозривно пов'язаний з розвитком людського пізнання в коєволюції. Звідси та увага, яка надається інформаційним аспектам життя й інформаційним технологіям. Еволюційний процес будь-якого рівня вимагає вирішення трьох взаємозалежних проблем: нагромадження інформації, її трансляції, переходу до самоорганізації. Звідси випливає, що еволюція супроводжується ростом цінності інформації, тому оптимальний шлях роз-

витку всіх систем зв'язується з розвитком самоорганізації у всіх типах систем. На цій основі і сучасна наука в інтерпретації процесів саморозвитку особистості повернулася на новому рівні розуміння до концептів самоактуалізації та самореалізації. Останні сьогодні розглядаються як форми саморозвитку, діяльності суб'єкта, спрямовані на власний розвиток, тому саме в їх межах найбільш чітко доцільно досліджувати системну для постнекласичної освіти проблему саморозвитку особистості.

У філософсько-освітньому аспекті модель саморозвитку традиційно інтерпретується в межах «соціально-когнітивного підходу», який акцентує винятковий розвиток пізнавальної активності людини, її прагнення до повноти й внутрішньої несутеречності знання про себе й світ. У цій теорії обґрунтовується, що емоційні навантаження як позитивні, так і негативні необхідні лише на початкових етапах навчання й виховання людини. Надалі вони лише знижують ефективність когнітивних процесів, що лежать в основі пізнавальної діяльності. Для того, щоб знизити емоційне навантаження на когнітивні процеси, людині необхідно правильно розуміти події, що відбуваються в соціумі, й максимально точно передбачати їхній розвиток, що робить світ зрозумілим і передбачуваним. Передбачуваність світу й внутрішня погодженість уявлень про себе й світ вважаються в цій теорії найважливішою цінністю для людини, шлях до якої лежить через розвиток розумових процесів; що і є основним завданням освітньої діяльності.

Відповідно загальною філософсько-освітньою домінантою для сучасного стану теорій саморозвитку є положення про специфічний «мотив компетентності». Люди прагнуть ефективно взаємодіяти один з одним і з навколишнім середовищем, тому в міру дорослішання кожної людини всезростаюча частка її інтересів виявляється пов'язаною з розвитком навичок, оволодінням знаннями й майстерністю, передачею накопиченого досвіду й знань наступному поколінню. Компетентність – це специфічна здатність, що дозволяє ефективно вирішувати типові проблеми, завдання, що виникають у реальних ситуаціях повсякденного життя. Вищі рівні компетентності припускають наявність у людини високого рівня ініціативи, організаторських здатностей, що дозволяють ефективно організувати спільне вирішення проблем, здатності оцінювати наслідки своїх дій у більш широкому часовому й соціальному обрії. Природа компетентності така, що оптимальні результати у вирішенні завдань досяжні лише за умови глибокої особистої зацікавленості людини.

Розвиток компетентності приводить до того, що людина може змоделювати й оцінити наслідки своїх дій заздалегідь і на тривалу перспективу. Це дозволяє їй здійснити перехід від орієнтації на зовнішню оцінку й підкріплення поведінки, до вироблення «внутрішніх стандартів» оцінки себе, своїх планів, життєвих ситуацій і інших людей, які дозволяють розбудовувати опору на самопідкріплення. Це особливо важливо для розробки й реалізації планів на тривалі проміжки часу, коли зовнішнє підкріплення відсутнє. Як вказують відо-

мі дослідники Л. Первін та О.Джонс, у цій концепції «особливої уваги заслуговують дві обставини. По-перше, завдяки здатності людей установлювати власні стандарти, люди розглядаються як проактивні, а не просто реактивні істоти, тобто люди створюють свої власні стандарти й ставлять власні цілі, а не просто відповідають на вимоги соціального та природного оточення, середовища. По-друге, завдяки розвитку їх здатності до самопідкріплення, можливе здійснення саморегуляції діяльності» [3, С.74].

Процес саморозвитку особистості в діяльнимому плані тісно пов'язаний із здатністю людини до самостійного планування своєї діяльності, здійснення своїх планів і аналізу отриманих результатів, що відображається в поняттях «регуляція» і «саморегуляція». Термін «регуляція» був введений в якості пояснювального принципу загальної теорії діяльності. Регуляція людини – це вплив, що ініціює її активність; воно може здійснюватися ззовні, наприклад, коли до навчання дитину стимулюють батьки та вчителі, спонукаючи її до виконання своїх вимог, і зсередини, коли людина сама визначає свої цілі й стратегії їх досягнення. К.А. Абульханова-Славська пише, що «здатність організації власної активності – її мобілізації, напрямку, погодженості з об'єктивними вимогами й активністю інших людей – найважливіша характеристика особистості як суб'єкта діяльності й одночасно особистісного рівня регуляції» [1, С.146]. Внутрішньо вмотивована саморегуляція визначає здатність особистості самостійно регулювати свою поведінку з метою підвищення ефективності своєї діяльності. Формування цієї здатності можливо лише в процесі освіти, що орієнтована на вирішення особистістю проблем життєвої ситуації, життєвого шляху. Ця здатність дозволяє інтегрувати в єдину систему окремі процеси регуляції: емоційні; вольові; розумові, пов'язані з аналізом накопиченого досвіду й плануванням, прогнозуванням; а також пов'язані

із самосвідомістю, самооцінкою й сенсопокладанням. У процесі філософсько-освітнього аналізу проблеми саморозвитку особистості виникає необхідність структурування цього феномена і з врахуванням його складності в контексті різноманітних понять, що відображають сутність людини. Саморозвиток особистості - частина загального розвитку людини. У розвиток людини входить і фізичний розвиток, і розвиток психічних функцій. Може бути прекрасно розвинена особистість, що має посередньо сформовану пам'ять та поганий фізичний розвиток.

З іншого боку, саморозвиток особистості може бути інтерпретований у термінах результату, процесу чи суб'єктивних зусиль. Як результат саморозвитку особистості - це її якісні зміни. Саморозвиток як процес стосується динаміки та механізмів, він може відбуватися в спільній діяльності дитини й дорослого, бути наслідком навчання або тренування, результатом вирішення внутрішніх протиріч чи свідомого формування. Саморозвиток особистості як результат суб'єктивних зусиль характеризує його не як природний спонтанний процес, а з погляду того, що довільно, усвідомлено робить сама людина. І саме в цьому контексті особливо важливими стають феномени самоактуалізації та саморегуляції.

Висновки. Таким чином, феномени самоактуалізації та самореалізації доцільно інтерпретувати у межах концепту саморозвитку при аналізі постсучасних освітніх практик, оскільки саме вони дають можливість їх аналізу з погляду зростання суб'єктивної активності учасників освітнього процесу. Разом з тим концепт саморозвитку при цьому забезпечує загальну родову характеристику активності особистості, спрямовану на самовдосконалення. Основним об'єктом при цьому має стати дослідження самоактуалізації та самореалізації особистості в освітньому процесі як основна форма її саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. -М.: Мысль, 1991. - 209 с.
2. Вахрамов Е.Е. О динамике концептуальных подходов к феномену самоактуализации / Е.Е.Вахрамов //Мир психологии. - 2005. - №3. - С.3-12.
3. Первин Л. Психология личности / Л.Первин, О.Джонс. - М.: Аспект-пресс, 2000. - 246 с.